

MIKECZ DÁNIEL
**A ZÖLD, KÖRNYEZETVÉDŐ GONDOLAT
HALLGATÓI MEGÍTÉLÉSE**

ABSZTRAKT

A zöld, környezetvédő ideológiai önbesorolás a 2019-es adatfelvétel szerint is meghatározó (17%) a magyar főiskolások és egyetemisták körében. Az Aktív Fiatalok kutatás korábbi hullámának adatfelvétele azonban arról árulkodik, hogy a zöld ideológiai önbesorolás nem alakít ki egységes politikai csoportot (Keil 2014, 205). A pártválasztás és a politikai részvétel tekintetben sem predesztinál a zöld identitás. Fals tehát az a kép, hogy a környezettudatos egyetemista zöldpárti szervező és a politika aktív résztvevője lenne. Jellemző azonban a kivonulás, az intézményekkel szembeni bizalmatlanság. A 2019-es adatok is arról árulkodnak, hogy az önmagukat zöldként, környezetvédőként definiálók nem feltétlenül LMP szervezők, ugyanis körükben nagyobb támogatottsággal bír a Jobbik, a Momentum és a Kutyapárt is. A teljes mintához képest (19%), nem kimagasló körükben a tüntetési részvétel sem (17%). A közbeszédben ugyanakkor egyre meghatározóbb a klímaváltozás ügye. Európában kibontakozott egy új zöld mozgalom (Fridays For Future), amely megjelent Magyarországon is, az európai parlamenti választásokon pedig másfélszeresével nagyobb támogatottságot kapott a zöld csoport. Ezeknek a folyamatoknak a hatása a 2019 elején felvett adatokon természetesen még nem mérhető, a fejezet így azt vizsgálja, hogy jelent-e politikai elkötelezettséget a zöld, környezetvédő önbesorolás, vagy 2013-hoz hasonlóan továbbra is a kivonulás a jellemző. Másképpen megfogalmazva a kérdést: adottak-e a lehetőségei társadalmi bázisát tekintve a klímamozgalomnak Magyarországon?

A kérdés megválaszolásához az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2019-es hullámának azon adatait vizsgálom meg, amelyek az intézményes és azokon túli politikai részvételhez, az intézményi bizalomhoz, az értékválasztásokhoz (materiális-poszt-materiális) és mobilitáshoz kötődnek. Az Aktív Fiatalok adatai mellett a European Social Survey, valamint a Fridays For Future tüntetések kutatásának nemzetközi és hazai eredményeit kívánom használni a magyar zöld egyetemisták politikai arcélének kontextusba helyezéséhez.

BEVEZETÉS

A 2010-es évek vége a környezetvédő, zöld mozgalom teljes megújulását hozta szerte a világon. Egy új globális mozgalom jelent meg, 2019 szeptemberében a harmadik klímasztrájk során 150 országban 4500 tüntetés zajlott. A tüntetők az azonnali cselekvésre kívánják felhívni a Föld döntéshozóinak figyelmét, a klímaválság ugyanis napi szinten tapasztalható jelenség. Az új zöld mozgalom emblematikus alakja egy svéd tinédzser, Greta Thunberg, aki 2018 augusztusában kezdett a svéd törvényhozásnál tüntetni annak érdekében, hogy hazájának politikusai végre valódi lépéseket tegyenek a klímaválság további negatív környezeti hatásainak megelőzése érdekében. Az új zöld mozgalom és annak szervezetei, így a Fridays For Future és az Extinction Rebellion megjelent Magyarországon is. Ennek a mozgalomnak a különlegessége a generációs elem, a fiatalok, tanulók, gyerekek részvétele a mozgalomban. Középiskolások az iskola helyett tüntetnek péntekenként városaik közterületein. A mozgalomban ennek megfelelően sok fiatal nő vesz részt, továbbá Greta Thunberg mellett más országokban is fiatal nők képviselik a nyilvánosságban. Az új zöld mozgalomnak is betudható, hogy a 2019-es európai parlamenti választásokon másfélszeresével nagyobb támogatottságot kapott a zöld parlamenti csoport.

Önmagában a környezetvédő politikában a generációs elem nem újdonság. A zöld, környezetvédő politika megjelenésének társadalmi bázisa a második háború után született generáció volt. A zöld politika a posztmaterális érték váltásnak megfelelően tartalmában, valamint azon túl külsőségeiben is hordozta ezt a generációs meghatározottságot. A politikai programként megjelenő bázisdemokratikus, horizontális döntéshozatal, a hierarchiamentesség az interperszonális kapcsolatokban fiatalos közvetlenségként jelenik meg. Ezek a puha tényezők azonban gyakran az akadályát is jelentik annak, hogy a (felső-)középosztályi kulturális kódok, normák ismeretében a hiányában alacsonyabb státuszú fiatalok csatlakozzanak ezekhez a mozgalmakhoz (Stradbu–Krange 2003). A fiatalok és a környezetvédelem kapcsolatát vizsgáló kutatások döntő része ugyanakkor nem a fiatalok mozgalmi részvételével, hanem a környezeti tudatossággal (Wray-Lake et al. 2009), szórakozási, fogyasztási mintákkal (Wheaton 2007; Allen et al. 2013), továbbá az ezekre vonatkozó szocializációs (Arnold et al. 2009), valamint fordított szocializációs (Larsson et al. 2010) hatásokkal foglalkoznak. Mivel a fiatalok a környezetvédelmi szemléletformálásnak is célcsoportját jelentik könnyebb elérhetőségük és nyitottságuk miatt, a kutatások külön csoportját jelentik a környezettudatos nevelés hatékonyságának, a környezetvédő elköteleződés kialakításának vizsgálata (Chawla és Cushing 2007; Riemer et al. 2016). A szakirodalomban a fiatal zöld aktivizmus kutatásának hiánya annak is betudható, hogy a kortárs klímaaktivizmust megelőzően az 1990-es évektől kezdve egyre kevésbé vállalnak felelősséget a fiatalok környezeti ügyekért (Wray-Lake et al. 2009). Bár az utóbbi évtizedben megnőtt a

figyelem a kínai környezetvédelmi mozgalom iránt, abból nem nőtt ki egy új, fiatal politikai aktivizmus megjelenését (Stalley–Yang 2006).

Az Aktív Fiatalok kutatás korábbi hullámának adatfelvétele is arról árulkodik, hogy a zöld ideológiai önbesorolás nem alakít ki egységes politikai csoportot (Keil 2014, 205). A pártválasztás és a politikai részvétel tekintetben sem predesztinál a zöld identitás. Fals tehát az a kép, hogy a környezettudatos egyetemista zöldpárti szavazó és a politika aktív résztvevője lenne. Jellemző azonban a kivonulás, az intézményekkel szembeni bizalmatlanság. A 2018–2019-ben kibontakozó klímamozgalomnak a hatása a 2019 elején felvett adatokon természetesen még nem mérhető, a fejezet így azt vizsgálja, hogy jelent-e politikai elkötelezettséget a zöld, környezetvédő önbesorolás, vagy 2013-hoz hasonlóan továbbra is a kivonulás a jellemző. Arra a kérdésre is keresi a fejezet a választ, hogy adottak-e a lehetőségei társadalmi bázisát tekintve a klímamozgalomnak Magyarországon. A kérdések megválaszolásához az Aktív Fiatalok kutatás 2019-es hullámának azon adatait vizsgálja a fejezet, amelyek a intézményes és azokon túli politikai részvételhez, az értékválasztásokhoz (materiális-poszt-materiális), politikai orientációhoz és a társadalmi háttérhez kötődnek. A fejezetben először röviden bemutatom a környezetvédő, zöld politikai elköteleződés hátterét. Ezek után a szakirodalmi áttekintő a környezetvédő politikai identitás kialakulásában lényeges szerepet játszó szociodemográfiai jellemzőket, értékeket, magatartási formákat tárgyalja. A szakirodalom alapján feltett kutatási kérdések bemutatása, majd ez eredmények szemléltetése után a kutatás konklúziója zárja a fejezetet.

KÖRNYEZETVÉDŐ, ZÖLD POLITIKA

Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a környezet- és természetvédelem, a környezet állapotát védő konzervacionizmus romantikus gyökerekkel rendelkezik és már a 19. század végén megjelent. A nemzeti parkok, természetvédő intézkedések tartoznak a zöld mozgalomnak ehhez az első hullámához (Szabó 1985). A környezetvédő politikai identitás hordozói a zöld pártok megjelenése előtt a környezetvédő, ökológiai társadalmi mozgalmak voltak. A zöld mozgalmak az 1960-as években megjelenő, majd az 1970-1980-as években kibontakozó új társadalmi mozgalmakhoz tartoznak, akár a békemozgalom, harmadik világgal szolidáris dekolonizációs mozgalom, a feminista mozgalom második hulláma, a meleg büszkeség mozgalma és Nyugat-Európában a házfoglaló mozgalom. Esetükben az „új” jelző a régi baloldali mozgalmaktól való megkülönböztetésre utal. Az új társadalmi mozgalmak tematikájukat és szerveződési elveik, továbbá az alkalmazott tiltakozási formák tekintetében is különböztek a régi baloldali mozgalmaktól (Buechler 2013). Az új társadalmi mozgalmak is kritizálták a kapitalizmust, a gyarmatosítást, azonban nem elsősorban a gazdasági termelés során megjelenő, országon belüli és országok közötti kizsákmányolásra koncentráltak. A baloldali és

a marxi hagyományból lényegesebb volt a kapitalista rendszeren belüli elidegenedés és a szűken vett termelési struktúrán kívüli intézményeknek, mint a családnak, az oktatásnak, a kultúrának a kapitalista rendszert fenntartó funkcióit kritizálták. További törekvésük volt az ez utóbbiak, tehát a család, a magánélet, a természet, a közösségek kultúrájának, tehát az életvilágnak (*Lebenswelt*) védelme a kapitálsita-technológiai konglomerátummal, a rendszerrel szemben (Habermas 1970).

Magyarországon a zöld politika gyökerei szintén az 1960-as, 1970-es évekig visszavezethetőek, a nyugat-európai mozgalmakhoz képest azonban meglehetősen eltérőek voltak a politikai keretfeltételek. Hazánkban a keleti blokk többi országához hasonlóan a környezetvédelem ügye lehetőséget adott az állampárti rendszer kritizálására, anélkül, hogy az olyan tabunak számító kérdéseket érintették volna, mint a kommunista párt vezető szerepe és a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolat. A zöld mozgalmak a kezdetekben a viszonylagos függetlenséget élvező a természetjáró, természetvédő, konzervacionista szervezetekhez kötődtek. A szervezeti autonómia mellett a zöld mozgalmak szárba szökkenését segítette az is, hogy a keleti blokk országaiban a környezetvédelem legitimációs eszköz volt, a kapitalista rendszerrel szembeni elsőbbség demonstrálásának volt alkalmas (Berg 1999). Ezen körülmények tették lehetővé, hogy Magyarországon a rendszerváltás során a környezetvédelem, mint puha téma lehetőséget biztosított az általános rendszerkritikára és a tömeges részvételre. Másfelől a környezetvédők számára is lényeges volt az erős társadalmi környezettudatosság hiányában témáikat más politikai ügyekhez kapcsolni (Botcheva 1996). A legfontosabb ezen környezetvédő kezdeményezések közül a Duna mozgalom, valamint a Duna-kör mozgalmi szervezet volt, amelyben fontos szerepet játszottak a környezeti károk hatását, a lehetséges kockázatokat szemléltető természettudományos szakemberek, tudósok, mérnökök (Szirmai 1993).

A demokratizálódás során veszített politikai jelentőségéből a Duna-kör és a magyar környezetvédő mozgalom is. A zöld aktivisták az újonnan alakuló pártokban folytatták politikai tevékenységüket (Hajba 1994). A környezetvédelem ügyének több ellenzéki oldalit is összefogó, ernyő jellege így megszűnt. Tovább gyengítette a környezetvédelem helyzetét a rendszerváltás után bekövetkező gazdasági összeomlás és szociális válság (Berg 1999). Az életszínvonal csökkenése, a növekvő munkanélküliség és egzisztenciális bizonytalanság mellett kevesebb közfigyelem jutott a környezeti ügyeknek. A demokratizálódás további hozadéka volt a környezetvédő szervezetek intézményesedése, a munka professzionalizálódása és a külföldi donor szervezetek tevékenysége révén nyugati típusú munkafolyamatok átvétele. Ezek a körülmények a környezetvédelem depolitizálódásához vezettek. További jellemzője a rendszerváltás utáni időszak magyar zöld mozgalmanak a lokalitás. A környezetvédelmi ügyek gyakran valamilyen károkozásra vagy tervezett beruházásra való helyi reakcióként jelennek meg. A rendszerváltás után a 2000-es évek elejétől, pontosabban a tiszai ciánszennyezésre reagálva, valamint a nem-

zetközi globalizációkritikus mozgalom hatására jelentek meg új környezetvédő csoportok, szervezetek (Mikecz 2018). A hazai globalizációkritikus mozgalomban részt vettek korábbi és az új zöld szervezetek is, továbbá a nemzetközi pénzügyi rezsimek antidemokratikus működése és az iraki háború, tehát az erőszakmentesség témája mellett legfontosabb mozgalmi az épített és a természetes környezet védelme volt. A szélesebb közvélemény számára a háború ellenes tüntetések mellett környezetvédelmi és várospolitikai kérdések, konfliktusok tették ismertté az új zöld mozgalmat, mint a Critical Mass kerékpáros felvonulás és a mecseki Zengő csúcsára tervezett NATO lokátor építése. A 2000 és 2010 közötti időszakban a környezetvédelem, az ökopolitika egy alternatív politikai elit és identitás hordozójává vált, ebben az értelemben a rendszerváltás időszakához képest harmadik utas irányzat volt, amelynek betetőzése az LMP megalakítása és 2010-es országgyűlési mandátumszerzése volt.

KÖRNYEZETI TUDATOSSÁG ÉS ZÖLD POLITIKAI ELKÖTELEZŐDÉS TÁRSADALMI ALAPJAI

Posztmateriális értékek

A zöld, környezetvédő politikai identitás kialakulása a modern nyugati társadalmakban a 20. század második harmadában végbemenő értékváltozáshoz kötődik. Ronald Inglehart társadalomtudományi klasszikusnak számító művében írja le az általa “csendes forradalom” hívott társadalmi értékváltozásnak az okait és következményeit, amelyek a fejlett nyugati társadalmakban voltak megfigyelhetőek az 1970-es években (Inglehart 1977). A második világháború után a nyugati társadalmakban a gazdasági növekedés és a technológiai fejlődés nyomán jelentősen nőtt az életszínvonal, a társadalom egyre szélesebb rétegei számára nincsenek anyagi gondja. Az 1960-as évek végére, az 1970-es évek elejére egy olyan új generáció nő fel ezekben a társadalmakban, amely nem tapasztalta meg a háborús nélkülözést. Az oktatás és elsősorban a felsőoktatás bővülésével ez a generáció a korábbiakhoz képest tájékozottabb, magasabb kulturális tőkével bír és más típusú karrierutakat jelöl ki magának. A tömegkommunikáció fejlődésével a vertikális mobilitás horizontálisan is megvalósul. Az egyén esetében ezek a változások az értékek és a képességek szintjén jelennek meg. Az anyagi biztonság helyett előtérbe kerül az önmegvalósítás, a közösséghez tartozás, társadalmi és közösségi presztízs, tehát a posztmateriális értékek. Az oktatás bővülésével és a tömegtájékoztatás fejlődésével a népesség egyre nagyobb aránya lett képes a politikai események követésére, politikai véleményének megfogalmazására. Ezek az egyéni szinten megjelenő fejlemények ugyanakkor visszahatottak magára a társadalmi, politikai rendszerre is. A posztmateriális értékek megjelenésével megváltoznak a politikai ügyek is, nagyobb hangsúly kerül az életmódot érintő kérdésekre. A munkásságot

is érintő gyarapodással, a középosztályosodással párhuzamosan a politikai konfliktusok osztályjellege kezd eltűnni. A nagyobb tudás- és kulturális tőkével bíró fiatal rétegek számára a politikai intézmények autoritása, tekintélye nem magától értetődő, így csökken ezen intézményekkel és a nemzetállammal való azonosulás, megjelennek a nemzetek fölötti és a „törzsi” politikai identitások, a politikai szubkultúrák. Végül megváltozik a politikai részvétel is. Az intézményesített formák mellett bevetté válnak a nem-szokványos módszerek, mint a tüntetések, petíciók. Az elitcsoportok által felügyelt mozgósítás helyett az új típusú részvétel alulról történik és kihívást intéz az uralkodó elitek felé.

A zöld politikai identitás a posztmateriális értékek megjelenéséhez kapcsolódik, akárcsak a korábban tárgyalt új társadalmi mozgalmak. A zöld mozgalmak és a zöld pártok megjelenésével egy posztmateriális törésvonal is megjelent a nyugat-európai politikai rendszerekben. Inglehart egy későbbi könyvében a posztmateriális értékek megjelenését egy általánosabb kulturális változáshoz kapcsolja. Ez a változás többek között a tradicionális, vallási identitások gyengülésében, és a bevett társadalmi és szexuális normák fedezhető fel. Ennek politikai következménye az állami beavatkozás hatékonyságába vetett hit erodálódása a baloldalon is, továbbá az egyéni autonómia és ezzel párhuzamosan a szélesebb politikai részvételre való igény (Inglehart 1990). A posztmateriális értékekkel azonban nem feltétlenül szűnik meg teljesen a hagyományos intézmények szerepe. Ahogyan arra maga Inglehart és szerzőtársa rámutat, a posztmateriális értékeállítódással rendelkezők hajlamosabbak az élet értelmét és célját érintő kérdésekkel foglalkozni, így a kutatók érvelése szerint potenciálisan jobban érdeklődnek a vallás iránt (Inglehart–Appel 1989). Az anyagi biztonság és a posztmateriális értékorientáció közötti összefüggés azonban nem feltétlenül van olyan egyenesen arányos összefüggés, ahogyan az Inglehart modelljében szerepel. Eltérőek lehetnek ugyanis azok az értékek, amelyek a magánéleti és amelyek a politikai, közéleti célok eléréséhez szükségesek. Fontos tehát ebben az esetben az egyéni politikai szocializáció, az egyéni élethelyzet. Megférhet egymás mellett a magánéletben az anyagi biztonságra való törekvés elsődlegessége a közéletben a természet védelmének, a több állampolgári részvétel igényével (Cotgrove–Duff 1981). Hasonló eredményekre jutott egy másik kutatás, amely megállapította, hogy a posztmateriálisok, a vegyes értékorientációkkal rendelkezők és a materiálisok között a környezetvédelmi kérdések nincsen szisztematikus különbség (Davis 2000).

Osztály

Ha a környezetvédelemmel való politikai azonosulás alapjának a posztmateriális értékorientációt vesszük, akkor a zöld politika társadalmi bázisa a viszonylagos anyagi jóléttel, magas iskolázottsággal bíró közép- és felső-középosztály lehet, bár van a környezetvédelemnek munkásmozgalmi hagyománya is (Barca 2012). A

német Zöldek szavazóinak vizsgálata azt mutatja, hogy pártválasztásukat elsősorban valóban a posztmateriális értékrend, majd a végzettség (Stifel 2017). A korai magyar zöld mozgalom esetében is dominált a kulturális értelemben felső-középosztály az aktivisták között, hiszen sok tudós, környezetvédelemmel foglalkozó szakember volt található az első aktivisták között. Később a magyar globalizációkritikus mozgalomban és a megalakuló LMP-ben a környezetvédő természet-tudósok mellett civil szervezetek dolgozói és társadalmtudósok is megjelentek. Ellentmondást rejt azonban, hogy a posztmaterializmus és az új társadalmi mozgalmak kapitalizmuskritikája azonban kevésbé lehet vonzó a rendszer előnyeit élvező, módosabb rétegek számára. Magasabb jövedelmük és képzési szintjük azonban nem jelenti azt, hogy a környezetvédők a minden szegmensét lefednék középosztály. Cotgrove és Duff kutatása szerint az ellentmondás kulcsa a környezetvédők foglalkozásának vizsgálatában áll. Körükben ugyanis felülreprezentáltak az orvosok, szociális munkások, tanárok és a kreatív dolgozók (Cotgrove–Duff 1980). Az említett csoportok nem-termelő szolgáltató szektorban vannak, így egyfelől nem kapcsolódnak közvetlenül a kapitalista termeléshez, tehát nem érdekelték annak bővítésében, struktúrájának fenntartásában, másfelől érdekükben áll saját társadalmi, politikai pozíciójuk erősítése érdekében az ipari, technológiai megfontolásokkal ellentétek szempontokat érvényesíteni. Bár a posztmateriális értékekkel bíró új középosztály tagjai megtalálhatóak a zöld pártok szavazói között és a második hullámos környezetvédő mozgalom támogatói között, Mertig és Dunlap kutatása szerint az új középosztályhoz való tartozás csak gyengén jelzi előre a környezetvédő mozgalom céljaival való azonosulást, a magas jövedelem pedig a vizsgált 18 országból csak kettőben korrelált pozitívan az új társadalmi mozgalmak támogatottságával (Mertig–Dunlap 2009).

Politikai orientáció

A politikai szintéren az 1980-as években megjelenő zöld pártok elutasították mindkét korábbi blokkot, köztük a hagyományos baloldalt is. Herbert Gruhl, a német Zöldek egyik alapítója a következőképpen fogalmazta meg ezt a pozíciót: „Nem állunk sem jobb-, sem baloldalon, hanem elől” (Szabó 1985). A korábbi politikai kétosztatuság elutasítása az új, kihívó politikai alakulatok jellemzője. A zöld pártok esetében ennek a politikának a háttere a környezetet terhelő termelési, az életvilágot veszélyeztető gazdasági-politikai rendszer teljes elutasítása, amelynek részei a második világháború után kialakult politikai rendszerek pártjai is. Kezdeti különállása ellenére azonban a zöld politika és a környezetvédelem rokonítható a több ideológiával, politikai nézettel is. A baloldalhoz a kizsákmányolás és az elidegenedés koncepciói kapcsolják, amelyek ugyanakkor a zöld politika esetében nem a munkásosztály, hanem a természet, az emberi közösségek és az átfogóbb életmód egészében jelennek meg. Az ökopolitikában a környezeti kockázatok vagy, társadalmi státusz szerinti elosz-

tása is baloldali elem. Hasonlóan a munkásmozgalomhoz a zöld politika is ki akarja terjeszteni a demokratikus participációt, azonban a választási részvételen túllépve, a politikai intézményekre is kiterjesztené azt (bázisdemokrácia). A zöld politikában hangsúlyos autonómia, legyen az akár egyéni, akár közösségi, a hagyományos politikai intézmények szerepének megkérdőjelezése, továbbá az emancipációs küzdelmek támogatása a liberalizmushoz állnak közel. A természetes és az épített környezet eredeti formájának, a hagyományos emberi közösségek védelme pedig olyan elemek a zöld politikai gondolkodásban, amelyekkel konzervatív pozícióból lehet azonosulni. Európa meghatározó zöld pártjaira a baloldali orientáció a jellemző. Mind a francia, mind a német zöld párt baloldali párttal közösen kormányzott, noha a német Zöldek tartományi szinten együttműködnek a kereszténydemokratákkal. Magyarországon a bal- és a jobboldal egységes elutasítása már a hazai globalizációkritikus mozgalomra is jellemző volt, majd a szövetségi politikával kapcsolatos belső konfliktusok végül az LMP szakadásához vezettek. A zöld pártok gazdasági és környezetvédelmi pozícióinak vizsgálata azt mutatja, hogy fokozatosan alkalmazkodnak a hagyományos pártpolitikai dimenziók mentén, miközben a baloldali pártok az 1989 és 2003 közötti időszakban csak részben változtattak politikájukon a környezetvédelmi szempontoknak megfelelően (Dalton 2009). Az Egyesült Államokban pártrendszerben felvett pozíció, a választók szakpolitikai preferenciái a környezetvédelmi kérdésekben összefügg vannak a környezetvédő mozgalmak támogatottságával is (Dunlap et al.).

Politikai részvétel

A zöld mozgalmi hagyományban fontos szerepe van a politikai részvételnek az intézményesített formákon is túl. A környezet védelme közösségi önszerveződést, kiállást, egyéni elköteleződést igényel. Az új társadalmi mozgalmak gyakorlatának megfelelően a zöld mozgalmi szervezetek, csoportok hierarchia mentesen, hálózatosan szerveződtek, a csoport tagjainak lehető legszélesebb bevonásával. A politikai részvétel összefügg az osztálypozícióval, képzettséggel, vallásossággal és a posztmateriális értékekkel is (Bekkers 2005). A környezetvédelemmel foglalkozók tehát hajlandóbbak részt venni civil szervezetekben, ugyanakkor a környezeti problémák politikai számonkérése fokozottabban mozgalmi formában, az intézményesített politikán túl történik. A szakpolitikai döntéshozatalba való bekapcsolódás azonban a szaktudással bíró civil szervezetek, NGO-k számára sem minden esetben adott, ahogyan ez jellemző volt a rendszerváltás utáni időszakban Magyarországon (Rose–Ackerman 2008). A környezetvédő állampolgári önszerveződések szakpolitikai helyzetét vizsgálva Abel és Staphan arra jutott, hogy a környezetvédelmi szakpolitikai alternatíva megfogalmazásakor, valamint a szakpolitikai döntéshozatali stádiumban az állampolgároknak kevesebb szerep jut, mint a végrehajtás és a napirend meghatározása során (Abel–Staphan 2000). A döntéshozók ellenállása és adminisztratív akadályok mellett a szakpolitikai folyamatba való bekapcsolódásnak vannak olyan akadályai is, ame-

lyek az egyéni kompetenciákon múlnak. A környezetvédelem kapcsán ugyanakkor az egyéni érintettség lényeges motivációja a politikai részvételnek, ahogyan mutatja ezt Magyarország az ökológiai konfliktusok lokális jellege.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK, MÓDSZER

A bevezetőben feltett kérdés megválaszolásához, miszerint jelent-e politikai elköteleződést a zöld, környezetvédő politikai önbesorolás, és adottak-e a lehetőségei társadalmi bázisát tekintve a klímamozgalomnak Magyarországon, a fejezet a szakirodalmi áttekintő alapján a környezetvédő, zöld politikai identitást valló egyetemisták és főiskolások értékorientációját, osztályhelyzetét, politikai orientációját és részvételi hajlandóságait vizsgálja.¹⁶⁹ Az értékválasztás kapcsán a posztmaterális attitűd meglétét a magánéletre vonatkozó kijelentések segítségével azonosítom (A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet. A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia.). Az új középosztályba való tartozást az apa iskolai végzettsége és a választott szak segítségével vizsgálom. Ahogyan azt a szakirodalmi áttekintő mutatta, a zöld politika kapcsolódhat bal, vagy jobboldali pozíciókhoz is. A politikai orientáció vizsgálata így inkább arra mutat rá, hogy létezik-e ideológiai hasonlóság a környezetvédő magyar egyetemisták és főiskolások között, amely egy határozottabb politikai arcúval bíró mozgalom létrejöttét segíthetné elő. A részvételi hajlandóság indikátorai pedig a korábbi tiltakozási tapasztalatok és a tiltakozási hajlandóságra vonatkozó válasz.

EREDMÉNYEK

A zöld, környezetvédő politikai identitás 2019-ben a liberális és a nyugatos világnézeti önbesorolás után a harmadik legnépszerűbb kategória (17%). 2015-höz képest jelentősen nőtt a zöld hallgatók aránya (13%).

1. táblázat

A zöld, környezetvédő érték címke elfogadottsága (százalékos megoszlás)

Világnézeti önbesorolás	2015	2019
liberális, szabadgondolkodású	26	22
européer/nyugatos	15	18
zöld, környezetvédő	13	17

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

169 A 2015-ös adatfelvétel módszertanáról részletesen lásd Róna–Szabó 2017. A 2019-es adatfelvételt ismerteti Szabó 2019 jelen kötetben.

A 2015-ös helyzethez képest valamelyest nőtt a férfiak aránya a zöld hallgatók között, azonban a nők még mindig erősen felülreprezentáltak ebben a csoportban. Arányuk 2019-ben és jóval 60 százalék fölött van, miközben a teljes mintában kiegyensúlyozott a nemek aránya.

2. táblázat
Nemek szerinti megoszlás

	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
férfi	31	48	36	49
nő	69	52	64	51

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

Anyagi helyzetüket tekintve a környezetvédő egyetemisták nem számítanak kiemelt státuszú csoportnak. A felső, „gondok nélkül élek” kategóriában arányuk 7 százalékkal alacsonyabb, mint a többi válaszadónak. Nem látszik tehát, hogy a zöld elhivatottság alapja a megkülönböztetett anyagi biztonság lenne. Négy év alatt általánosságban javult a hallgatók anyagi helyzete, a környezetvédő fiatalok ugyanakkor továbbra sem emelkednek ki a teljes mintából (3. táblázat).

3. táblázat
Anyagi helyzet szubjektív megítélése
(százalékos megoszlás)

Anyagi helyzet	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
gondok nélkül élek	17	23	22	28
a pénzem okos beosztásával jól kijövök	62	57	66	61
éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	17	17	10	10
hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak	3	3	2	2

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A környezetvédő elköteleződés társadalmi alapja az új középosztályhoz való tartozás, amelynek nem csak gazdasági, de az életmódhoz kapcsolódó dimenziója is van. A fiatalok esetében az életmódot, a jövőt érintő legfontosabb tényező maga a pályaválasztás. A környezetvédő fiatalok esetében is jellemző a gazdasági szakválasztása, azonban megfigyelhetők jelentős különbségek is. Feltűnő a természettudományi szakra járók magas aránya mindkét évben. 2015-höz viszonyítva azonban csökkent a pedagógusnak tanuló hallgatók száma a környezetvédők között.

2019-ben az agrártudományi és az egészségtudományi szakokra járnak többen a zöld egyetemisták és főiskolások közül. Alacsonyabb ugyanakkor mindkét évben az ipari termeléshez kapcsolódó műszaki és a szolgáltató informatikai képzésekre járók aránya (4. táblázat).

4. táblázat
A zöld egyetemisták megoszlása képzési szakirányok szerint

Képzési terület	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
agrár	7	5	9	5
bölcsészettudományi	11	10	8	11
egészségtudomány (nem orvosi)	4	5	10	6
gazdaságtudományi	14	18	20	19
informatikai	1	6	2	7
jogtudomány	1	4	1	4
műszaki tudományok	19	19	12	16
orvostudomány	7	8	7	6
pedagógusképzés	10	6	6	7
társadalomtudomány	4	5	7	5
természettudomány	15	7	16	10

Megjegyzés: csak azokat a képzési irányokat tüntettük fel, ahol az esetszám nagyobb, mint 30 fő.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

Az 5. táblázat az Inglehart által leírt kulturális változásokat veszi alapul a posztmaterális értékorientáció vizsgálatához. Két olyan kijelentést vizsgál meg a dolgozat, amely alapján vizsgálható, hogy a válaszadó mekkora mértékben fogadja el a tekintély szerepét a családon belül, illetve, hogy mekkora mértékben ragaszkodik a férfi és női szerepeket élesen elválasztó családmodellhez. Feltűnő, hogy a teljes mintában 2015-ben és 2019-ben is a gyerekek tekintélytisztelete és a férfi-női szerepeket illető vélemények eltérése. A többi megkérdezethez képest a környezetvédő hallgatók kevésbé értenek egyet a két kijelentéssel, noha a különbség az átlagok között nem kirívó. 2015-höz képest ugyanakkor jelentősen megváltoztak a hallgatók attitűdjei, ebben a tekintetben azonban nincs jelentős különbség a környezetvédő hallgatók és a többiek között.

5. táblázat
Posztmateriális értékekhez való viszony (1–5 skála átlagai)

Posztmateriális értékek	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel?				
A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztélet.	3,28	3,42	3,04	3,21
A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia	1,96	2,10	1,57	1,79

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A bal–jobb önbesorolás tekintetében a zöld fiatalok nem sokban különböznek társaiktól (6. táblázat). A mérsékelt radikális tengelyen helycsere történt: a korábban a teljes mintához képest radikálisabb zöldek most mérsékeltebben lettek. Jelentősebb a különbség a liberális-konzervatív tengelyen. Noha a környezetvédelem kifejezetten megőrzésről, konzerválásról szól, a zöld egyetemisták liberálisabbak társaiknál. Tekintetbe véve azt, hogy a zöld mozgalmak és pártok gyakran a korábbi bal–jobb megosztottság meghaladásának igényével lépnek fel, továbbá a magyar politikai hagyományban meglévő politikaellenességet, a centrizmus önmagában nem feltétlenül gátja környezettudatos politikai cselekvésnek. A 2018 óta kibontakozó klímamozgalom generációs jellege mellett a korábbi politikai elitet annak ideológiai előjelétől függetlenül kritizálja, így a centrista alapállás kedvezhet a klímamozgalom mozgósításának a magyar egyetemisták között.

6. táblázat
Politikai önbesorolás (1–7-ig terjedő skála átlagai)

	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
baloldali – jobboldali	4,28	4,29	3,96	3,99
liberális – konzervatív	3,77	3,72	3,23	3,52
mérsékelt – radikális	3,66	3,55	3,12	3,3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A sikeres mozgósítás feltétele azonban nem csak az ideológiai nyitottság, vagy éppen a bevett politikai erők és kategóriák elutasítása, hanem a társadalmi, politikai részvételre való hajlam. A környezetvédő egyetemisták esetében azonban nem látszik különbség a többi hallgatóhoz képest (7. táblázat).

7. táblázat
Szervezeti részvétel megoszlása a zöld egyetemisták körében
(szervezeti kötődés átlaga)¹⁷⁰

	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
szervezeti típusokhoz kötődés átlaga	1,5	1,3	1,2	1,2

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015 és 2019.

A korábbi eredmények tükrében talán meglepő módon, a politikai részvétel összességében csökkent 2019-re (8. táblázat). Vannak bizonyos formák azonban, amelyek jellemzőbbek a zöld, környezetvédő egyetemistákra és főiskolásokra. Ezek az árucikkek és üzletek bojkottja, a pénzadomány és a politikusokkal való kapcsolatfelvétel. Mindhárom forma jellemzően egyéni, individuális cselekvés. A bojkott, a termékek tudatos fogyasztása, amelyben éles különbség mutatható ki a környezetvédő hallgatók és a teljes minta között, a zöld mozgalmakra igen jellemző cselekvési forma. A klímamozgalom generációs jellege miatt alkalmas lehet az ilyen részvételi tapasztalatok megszerzésére.

8. táblázat
Egyes politikai aktivitási formák megoszlása a zöld hallgatók körében
(százalékos megoszlás)

	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
közügyekkel kapcsolatos megosztás közösségi oldalon	29	32	23	20
bojkottált árucikket, üzletláncot	21	20	21	15
pénzt adományozott civil szervezetnek vagy pártnak	28	32	21	13
kapcsolatba lépett politikussal	20	19	20	15
politikai nyilatkozatok, tiltakozó petíciók aláírása	24	29	19	25
aláírásgyűjtésben vett részt	30	27	18	19
törvényes demonstráció	22	20	17	19
spontán tüntetés	5	8	8	9
szándékosan viselt politikai jelvényeket, jelképeket	3	3	6	6

Megjegyzés: legalább 5 százalékos gyakoriságú részvételek esetében, 2019.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

¹⁷⁰ A szervezeti kötődés index létrejöttéről részletesen lásd Oross–Szabó 2019 jelen kötetben.

Akár a többi változó esetében, a pártszimpátiát tekintve is követik az általános tendenciákat a zöld, környezetvédő hallgatók, így népszerűek esetükben is az olyan generációs pártok, mint a Jobbik, majd 2019-ben a Momentum is. A zöld, környezetvédő identitás politikai jellegére utal az LMP-nek az átlagnál nagyobb támogatottsága körükben. A teljes mintához viszonyítva mind 2015-ben, mind 2019-ben hajlamosabbak a harmadik utas politikai erővel szimpatizálni, mint a már említett Jobbik és LMP mellett a Kétfarkú Kutypárt. Feltűnő továbbá a többi egyetemistához és főiskoláshoz képest a kormánypárt elutasíthatósága.

9. táblázat
Pártszimpátia a zöld egyetemisták körében
(százalékos megoszlás)

Pártszimpátia	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
DK, MSZP	3	4	4	4
Fidesz	2	12	5	16
Jobbik	24	20	15	14
Kétfarkú Kutypárt	2	2	17	13
LMP	20	15	12	9
Momentum	–	–	16	16
egyéb	1	1	2	1
semmiképp se mennék el / érvénytelenül szavaznék	9	9	4	3
nem tudja, nem válaszol	36	19	25	24

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A fősodró pártok elutasítása, a harmadik utas politikai erővel való szimpátia is magyarázhatja, hogy miért nem olyan erős a választási hajlandóság a zöld, környezetvédő egyetemisták körében. Az idősoros adatok ugyanakkor azt mutatják, hogy 2015-höz képest jelentősen növekedett a zöld hallgatók választási részvételi magabiztossága. A teljes mintától csak párt százalékkal maradnak el a környezetvédő biztos szavazók.

A zöld, környezetvédelmi elköteleződés háttérváltozóit logisztikus regressziós modell segítségével mutatom be. A logisztikus regresszió a deskriptív elemzéshez hasonlóan azt mutatja, hogy a bal–jobb öndefiníció, az anyagi helyzet megítélése, a közvetlen politikai részvétel nem magyarázzák a környezetvédő, zöld politikai elköteleződést. Vannak azonban fontos tényezők, amelyek növelik annak valószínűségét, hogy a hallgató zöld, környezetvédő értékeket valljon. Mindenekelőtt ilyen a környezetvédő szervezetben való tagság, ami a zöld politikai identitás egyik legfontosabb magyarázó változója ($\text{Exp}(B)=2,283$). A modell arra is rámutat, hogy az ideológiai tengelyek közül nemcsak a bal–jobb nem szignifikáns, de

95 százalékos konfidencia intervallum mellett a liberális – konzervatív sem érdemi háttér tényező. Az ideológia értékvilágot ugyanis keresztbe vágja a legfontosabb tényező a Fidesz elutasítása. Minél valószínűbb, hogy a hallgató nem fog a Fideszre szavazni, annál egyértelműbb a zöld, környezetvédő értékcsimke elfogadottsága ($\text{Exp}(B)=0,147$).

Érdeemes megjegyezni, hogy a zöld, környezetvédő hallgatók – ahogy erre egyébként a leíró statisztikák rámutattak – inkább nők, és a település típusának is van hatása. Minél kisebb településen él valaki, annál valószínűbb, hogy felvállalja a zöld gondolatot. Az is látszik, hogy a zöld gondolat összekapcsolódik a jövőben való hittel.

10. táblázat
Környezetvédelmi elköteleződés magyarázó modellje – bináris logisztikus regressziós modell

	B	Wald	Sig.	Exp(B)
környezetvédő szervezetben tagság	,826	4,381	,036	2,283
részt vett törvényes (előre bejelentett) demonstráción, tüntetésen	-,211	,443	,506	,810
szándékosan nem vásárolt, bojkottált árucikket, elkerült üzletláncot	,580	3,576	,059	1,787
pénzt adományozott civil szervezetnek vagy pártnak	,372	1,172	,279	1,450
baloldali–jobboldali (1–7)	,146	1,890	,169	1,157
liberális–konzervatív (1–7)	-,176	3,007	,083	,839
Fideszre szavaz (1=fideszes)	-1,920	11,783	,001	,147
anyagi helyzet megítélése	-,217	1,269	,260	,805
Mennyire érzi biztosnak a jövőjét, mennyire érzi magát biztonságban a jövőjével kapcsolatban?	,318	5,391	,020	1,374
neme (0=nő)	-,742	7,860	,005	,476
település típusa (község=0)	-,085	4,319	,038	,919
apa befejezett iskolai végzettsége	-,155	3,274	,070	,857
Constant	-,291	,107	,744	,747

-2 Log likelihood: 429,262; Cox – Snell R^2 : 0,095; Nagelkerke R^2 : 0,162

Forrás: Aktív Fiatalk Magyarországon 2015 és 2019.

ÖSSZEFOGLALÁS

A fejezet arra a kérdésre kereste a választ, hogy a magukat a zöld, környezetvédő politikai eszmei kategóriával illető egyetemistákra és főiskolásokra továbbra is jellemző-e a kivonulás, vagy jelenthetik-e a bázisát a 2018-2019 során Magyarországon is kibontakozó új zöld hullámnak, a klímamozgalomnak. A Greta

Thunberg svéd diák, továbbá a hazánkban is jelen lévő Fridays For Future, ill. az Extinction Rebellion szervezetek által is képviselt mozgalom főszereplői a fiatalok, akik elszántsága és későbbi életük fenyegetettsége egyszerre hivatkozási alapja a klímavédelmi törekvéseknek. Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás során megkérdezett környezetvédő, zöld fiatalok életkoruk és önmeghatározásuk alapján a klímavédelmi mozgósítás elsődleges célpontjai lehetnek.

11. táblázat

A zöld hallgatók mozgósítására pozitívan ható tényezők

nők erős felülreprezentáltsága
centrum pozíció
szakmai csoporttudat, intézményi hálózat (cat-net)
Fidesz elutasítottsága
politikailag tudatos fogyasztás

A többi hallgatóhoz képest valamennyivel erősebb a posztmateriális értékorientáció esetükben, továbbá többségük a bal-jobb önbesoroláshoz képest centrum pozíciót vesznek fel, amelyből arra lehet következtetni, hogy a zöld mozgalmakhoz hasonlóan elutasítják ezeket a hagyományos politikai kategóriákat. Részvételi szokásaikat tekintve előnyben részesítik az egyéni formákat. Az átlagoshoz képest mintegy 7 százalékkal többen bojkottáltál terméket, üzletláncot körükben. A környezetvédő és így a klímamozgalom egyik ismérve a tudatos fogyasztás, a bojkott szorosan illeszkedik a zöld mozgalmak eszköztárához. A többi hallgatóhoz képest azonban kevesebb tüntetési tapasztalatuk van, aminek oka az is lehet, hogy az adatfelvétel idején éppen csak kibontakozott Magyarországon az új klímamozgalom.

A környezetvédő hallgatók között felülreprezentáltak a természettudományos, az agrártudományi és az egészségtudományi szakokra járók. Az utóbbi esetben ennek oka gondozó, a nem termeléshez kötődő szolgáltató szakmai posztmateriális jellegében is kereshető. A természettudósok és agronómusok esetében ugyanakkor a szak tárgya, a természet, a környezet az, ami meghatározza a politikai eszmei öndefiníciót. A zöld identitás tehát szakmai elköteleződést is takar. Ez azonban önmagában nem feltétlenül gátja a klímamozgalomhoz vagy más zöld kezdeményezéshez való csatlakozásnak. Jó példa erre az 1970-1980-as évek magyar zöld hagyománya, amikor biológusok, ökológusok, a mérnök szakértelmiség volt a Duna mozgalom motorja. A szakmai csoporttudat és a felsőoktatási intézményhálózat, tehát a kategória és a hálózat (cat-net) egysége támogathatja a mozgósítást (Tilly 1978).

Pártválasztásuk tekintetében feltűnő a harmadik utas politikai pártok, így a Jobbik, az LMP és a MKKP erősebb támogatása, továbbá a többi hallgatóhoz képest a Fidesz erős elutasítása. 2015-höz képest a zöld, környezetvédő hallgatói csoport

jóval biztosabb is abban, hogy részt fog venni az országgyűlési választásokon. Összességében elmondható, hogy csökkent a zöld, környezetvédő hallgatók kivonulása, erősödött részvételi szándékuk, olyan formákat alkalmaznak, amelyek tipikusak az ökológiai mozgalmak, politikai kezdeményezések esetében. A magyar zöld hallgatók több mint 64 százaléka nő, ami megegyezik a klímátüntetések résztvevő sokaságával (Wahlström et al. 2019). A kortárs klímamozgalom fiatal női szereplői fontos motivációs erővel bírhatnak a többségükben női zöld egyetemistákra és főiskolásokra.

IRODALOM

- Abel, T. D., – Stephan, M. (2000, 12). The Limits of Civic Environmentalism. *American Behavioral Scientist*, 44(4), 614-628. doi:10.1177/00027640021956413
- Allen, M., Wicks, R. H., – Schulte, S. (2013). Online Environmental Engagement Among Youth: Influence of Parents, Attitudes and Demographics. *Mass Communication and Society*, 16(5), 661-686. doi:10.1080/15205436.2013.770032
- Arnold, H. E., Cohen, F. G., – Warner, A. (2009). Youth and Environmental Action: Perspectives of Young Environmental Leaders on Their Formative Influences. *The Journal of Environmental Education*, 40(3), 27-36. doi:10.3200/joe.40.3.27-36
- Barca, S. (2012)- On working-class environmentalism: a historical and transnational overview. *Interface: a journal for and about social movements*, Volume 4 (2): 61 – 80 (November 2012)
- Bekkers, R. (2005, 06). Participation in Voluntary Associations: Relations with Resources, Personality, and Political Values. *Political Psychology*, 26(3), 439-454. doi:10.1111/j.1467-9221.2005.00425.x
- Berg, M. M. (1999, 01). Environmental protection and the Hungarian transition. *The Social Science Journal*, 36(2), 227-250. doi:10.1016/s0362-3319(99)00011-7
- Botcheva, L. (1996, 09). Focus and Effectiveness of Environmental Activism in Eastern Europe: A Comparative Study of Environmental Movements in Bulgaria, Hungary, Slovakia, and Romania. *The Journal of Environment – Development*, 5(3), 292-308. doi:10.1177/107049659600500303
- Buechler, S. M. (2013, 01). New Social Movements and New Social Movement Theory. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*. doi:10.1002/9780470674871.wbepm143
- Chawla, L., – Cushing, D. F. (2007). Education for strategic environmental behavior. *Environmental Education Research*, 13(4), 437-452. doi:10.1080/13504620701581539

- Cotgrove, S., – Duff, A. (1980, 05). Environmentalism, Middle-Class Radicalism and Politics. *The Sociological Review*, 28(2), 333-351. doi:10.1111/j.1467-954x.1980.tb00368.x
- Cotgrove, S., – Duff, A. (1981, 03). Environmentalism, Values, and Social Change. *The British Journal of Sociology*, 32(1), 92. doi:10.2307/589765
- Dalton, R. J. (2009, 03). Economics, environmentalism and party alignments: A note on partisan change in advanced industrial democracies. *European Journal of Political Research*, 48(2), 161-175. doi:10.1111/j.1475-6765.2008.00831.x
- Davis, D. W. (2000, 09). Individual Level Examination of Postmaterialism in the U. S.: Political Tolerance, Racial Attitudes, Environmentalism, and Participatory Norms. *Political Research Quarterly*, 53(3), 455. doi:10.2307/449193
- Dunlap, R., Xiao, C., – McCright, A. (2001, 12). Politics and Environment in America: Partisan and Ideological Cleavages in Public Support for Environmentalism. *Environmental Politics*, 10(4), 23-48. doi:10.1080/714000580
- Habermas, J. (1970). *Technik und Wissenschaft als „Ideologie“*: (4. Aufl.). Suhrkamp.
- Hajba, É. (1994, 09). The rise and fall of the Hungarian greens. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 10(3), 180-191. doi:10.1080/13523279408415267
- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton Univ. Press.
- Inglehart, R., – Appel, D. (1989). The Rise Of Postmaterialist Values And Changing Religious Orientations, Gender Roles And Sexual Norms. *International Journal of Public Opinion Research*, 1(1), 45-75. doi:10.1093/ijpor/1.1.45
- Larsson, B., Andersson, M., – Osbeck, C. (2010). Bringing Environmentalism Home. *Childhood*, 17(1), 129-147. doi:10.1177/0907568209351554
- Mertig, A. G., – Dunlap, R. E. (2009, 10). Environmentalism, New Social Movements, and the New Class: A Cross-National Investigation*. *Rural Sociology*, 66(1), 113-136. doi:10.1111/j.1549-0831.2001.tb00057.x
- Mikecz, D. (2018). *A globalizációkritikus mozgalom Magyarországon: Zöldek, pacifisták, házfoglalók*. L'Harmattan.
- Szabó M. (1985). *Zöldek, alternatívok, környezetvédők*. Budapest: Gondolat.
- Riemer, M., Voorhees, C., Dittmer, L., Alisat, S., Alam, N., Sayal, R., . . . Schweizer-Ries, P. (2016). The Youth Leading Environmental Change Project: A Mixed-Method Longitudinal Study across Six Countries. *Ecopsychology*, 8(3), 174-187. doi:10.1089/eco.2016.0025
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2012. pp. 15–24.

- Rose-Ackerman, S. (2008, 09). The Voluntary Sector And Public Participation: The Case Of Hungary. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 79(3-4), 601-623. doi:10.1111/j.1467-8292.2008.00372.x
- Stalley, P., – Yang, D. (2006). An Emerging Environmental Movement in China? *The China Quarterly*, 186, 333-356. doi:10.1017/s030574100600018x
- Stifel, A. (2017). *Vom erfolgreichen Scheitern einer Bewegung: Bündnis 90/Die Grünen als politische Partei und soziokulturelles Phänomen*. Springer VS.
- Strandbu, Å, – Krange, O. (2003). Youth and the Environmental Movement – Symbolic Inclusions and Exclusions. *The Sociological Review*, 51(2), 177-198. doi:10.1111/1467-954x.00414
- Szabó Andrea (2019): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Szirmai, V. (1993). The Structural Mechanisms of the Organization of Ecological — Social Movements in Hungary. *Environment and Democratic Transition*, 146-156. doi:10.1007/978-94-015-8120-2_7
- Tilly, C. (1978). *From mobilization to revolution*. Boston: Addison-Wesley
- Wahlström et al. (2019). *Protest for a future. Composition, mobilization and motives of the participants in Fridays For Future climate protests on 15 March, 2019 in 13 European cities*
- Wheaton, B. (2007). Identity, Politics, and the Beach: Environmental Activism in Surfers Against Sewage. *Leisure Studies*, 26(3), 279-302. doi:10.1080/02614360601053533
- Wray-Lake, L., Flanagan, C. A., – Osgood, D. W. (2009). Examining Trends in Adolescent Environmental Attitudes, Beliefs, and Behaviors Across Three Decades. *Environment and Behavior*, 42(1), 61-85. doi:10.1177/0013916509335163